

Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies

Vol 30. No 2. Summer 2023

Received date: 2023.07.29

Acceptance date: 2023.08.21

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک خاورمیانه

Home page: www.cmess.sinaweb.net

DOR: 20.1001.1.15601986.1402.30.2.7.2

Analyzing the transformations of the National Defense Industry in the formation of Turkiye's hard power in the Middle East and North Africa (2011-2021)

Mohammadreza Safaripourzadeh Rashti

Abstract

Since the Arab Spring commenced in 2011, Turkiye has increasingly relied on military tools in its foreign policy. Military force is the most important indicator of displaying hard power, especially in the Middle East and North Africa (MENA). Ankara has shifted to a hard-power approach to secure itself from threats in and achieve its aspirations of becoming a regional power. Turkiye's military activism and assertive policies during the last few years would not have been possible without strong homegrown defense capabilities and drone power. Therefore, the question of this research is how the developments in the National Defense Industry (NDI), as the main axis of the country's activity, have affected the increase of Turkiye's hard power in the Middle East and North Africa from 2011 to 2021? This article aims to answer the mentioned question based on the progress and strong indicators of Turkish military industries. This research is qualitative, descriptive, and analytical. The method of data collection has been done in a library manner, and articles, books, and websites have been used.

Keywords: Turkiye, Middle East, Defense Industries, Hard Power.

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک خاورمیانه

فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه

سال ۳۰، شماره ۲، پیاپی (۱۱۲)، تابستان ۱۴۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۳۰

Home page: www.cmess.sinaweb.net

DOR: ۲۰,۱۰۰۱,۱,۱۵۶۰۱۹۸۶,۱۴۰۲,۳۰,۲,۷,۲

نوع مقاله: پژوهشی

واکاوی تحولات صنایع دفاع ملی در شکل‌گیری قدرت سخت ترکیه در خاورمیانه و شمال آفریقا (۲۰۲۱-۲۰۱۱)

محمد رضا صفری پورزاده رشتی^۱

چکیده

ترکیه از سال ۲۰۱۱ و با شروع بهار عربی به ابزار نظامی در سیاست خارجی خود تکیه کرده است. به‌کارگیری نیروی نظامی مهم‌ترین شاخص نمایش قدرت سخت، به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) محسوب می‌گردد. اتخاذ رویکردهای تهاجمی و استفاده از قدرت نظامی در سیاست خارجی ترکیه در حوزه منا با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک ترکیه و با اتکا بر صنایع دفاع ملی، نشانه بارز به‌کارگیری قدرت سخت آنکارا می‌باشد. که در این میان کاربرد بهینه و برخوردار از صنایع دفاعی پیشرفته و بومی و تقویت قدرت پهپادی در جهت پیشبرد سیاست‌های تهاجمی ترکیه و نمایش این نوع از قدرت بسیار حائز اهمیت است. لذا سوال پژوهش حاضر این است که چگونه تحولات صنایع دفاع ملی، به‌عنوان مهم‌ترین محور فعالیت این کشور در تحقق و افزایش قدرت سخت ترکیه در خاورمیانه و شمال آفریقا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ تأثیر گذاشته است؟ مقاله حاضر تلاش دارد سوال مورد اشاره را بر اساس پیشرفت‌ها و شاخص‌های مهم صنایع نظامی ترکیه تحلیل نماید. این پژوهش کیفی می‌باشد و روش گردآوری داده‌ها تحلیلی - توصیفی و به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده و از مقالات، کتاب‌ها و پایگاه‌های اینترنتی نیز استفاده شده است.

واژگان کلیدی: ترکیه، خاورمیانه، صنایع دفاعی، قدرت سخت.

۱- پژوهشگر مطالعات منطقه‌ای (مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقا)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی،

مقدمه

کشور ترکیه در سال‌های اخیر به همان اندازه که به تجارت و دیپلماسی تکیه داشته، برای کسب قدرت در محیط بین‌المللی، به موقعیت استراتژیک خود به‌عنوان پلی میان اروپا و خاورمیانه نیز متکی بوده است. اما در بحبوحه یک دهه بی‌ثباتی ناشی از قیام‌های بهار عربی، برای حفظ خود در برابر تهدیدها و دستیابی به آرمان‌هایش از جمله تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای، به سمت نظامی‌گری و رویکردی قدرت محور روی آورده است. موقعیت جغرافیایی پیچیده ترکیه که میان اروپا، آسیا، دریای سیاه و دریای مدیترانه قرار گرفته است، آن را در مرکز یک محیط ژئوپلیتیک قرار می‌دهد که به چندین چشم‌انداز مختلف جغرافیایی، سیاسی و فرهنگی وابسته است. این پیچیدگی بر سیاست‌های داخلی، خارجی و دفاعی ترکیه تأثیر زیادی گذاشته و این کشور را نسبت به تهدیدات امنیتی نوظهور پیرامون خود حساس می‌نماید به طوری که حفاظت از تمامیت ارضی، امنیت و منافع ملی این کشور به موضوع اصلی در تفکرات سیاسی، امنیتی و دفاعی دولت‌مردان ترکیه تبدیل شده است. این چالش‌ها ترکیه را ملزم به اتخاذ یک مدل دولتی قوی کرده، تا جایی که آنکارا از سال ۲۰۱۱ به بعد استفاده از قدرت سخت برای دستیابی به مدل مذکور را در پیش گرفته است و در این راستا، همچنان که ترکیه بر قدرت سخت خود تمرکز می‌کند همواره تلاش کرده تا به موازات آن صنایع دفاعی خود را نیز تقویت نماید. با بررسی اجمالی سیاست خارجی و استراتژی امنیت ملی و دفاعی ترکیه مشخص می‌گردد که این کشور از دهه ۹۰ میلادی به بعد و به موازات تقویت قدرت نرم، نیم‌نگاهی به افزایش قدرت سخت خود داشته است و این رویکرد در سال‌های بعد، به طور جدی در دستور کار حزب عدالت و توسعه و دولت اردوغان قرار گرفته است.

فرایند در اولویت قرار دادن صنعت دفاعی ترکیه به همراه تغییر دکترین امنیتی، پس از حاکمیت حزب عدالت و توسعه بر این کشور و همچنین اصلاحات اساسی در ساختار نظامی و امنیتی، با روی کار آمدن رجب طیب اردوغان در سال ۲۰۱۴ شدت بیشتری به خود گرفت و از طرفی پس از کودتای ۱۵ ژوئیه ۲۰۱۶، دولت اردوغان به طور بارزی در تعاملات سیاسی خود از ترکیب غرب خارج شد و با اتخاذ یک رویکرد درون مرکز، سیاست خارجه جدیدی را در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در پیش گرفت. ترکیه با سرمایه‌گذاری زیاد بر روی عناصر قدرت سخت خود از جمله صنایع دفاعی که یکی از کانون‌های اصلی سیاست دولت اردوغان می‌باشد، به پیشرفت‌های چشمگیری دست یافته است. از آنجا که ترکیه دومین ارتش بزرگ در ناتو پس از نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا، قوی‌ترین ارتش

در خاورمیانه و یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای حوزه منا در یک دهه اخیر بوده است، به کارگیری رویکرد تهاجمی و نظامی این کشور زمان زیادی طول نکشیده و به تحقق رسیده است. از سوی دیگر، افزایش تروریسم، دخالت قدرت‌های بزرگ، نیاز به مقابله با تهدیدهای ترکیبی روزافزون و حفاظت از منافع ملی ترکیه همگی دلایل لازم را برای اعمال قدرت سخت در اختیار ترکیه قرار داد. اقدامات ترکیه در راستای مقابله با چالش‌های امنیتی مذکور در حوزه صنایع دفاع ملی، عمدتاً بر دو محور مهم استوار بوده است: ۱- برخورداری از صنایع دفاعی داخلی و بومی پیشرفته تحت نظارت کامل ریاست جمهوری که به طور فزاینده‌ای نیازهای نیروهای مسلح ترکیه را تأمین نماید. ۲- تقویت قدرت پهپادی.

در حال حاضر ترکیه با اتخاذ سیاست و تصمیمات مهم و اساسی در حوزه صنایع دفاعی و انجام مطالعات موثر در این حوزه، از نظر نظامی، تبدیل شدن به بازیگر اول و اجرای سیاست‌های تهاجمی مورد نظر خود در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را دنبال می‌کند و به دنبال رسیدن به اهداف سیاسی خود و نفوذ هر چه بیشتر در منطقه می‌باشد و با در نظر گرفتن اینکه این مسئله در دستور کار قرار دارد، بررسی ابزارهای لازم در جهت پیشبرد نمایش قدرت نظامی با اتکا به صنایع دفاع ملی حائز اهمیت می‌باشد. بر این اساس، سؤال اصلی مقاله آن است که چگونه تحولات صنایع دفاع ملی، به‌عنوان مهم‌ترین محور فعالیت این کشور در تحقق و افزایش قدرت سخت ترکیه در خاورمیانه و شمال آفریقا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ تأثیر گذاشته است؟ در چارچوب طرح این سؤال، فرضیه این پژوهش به این مؤلفه می‌پردازد که به علت پیشرفت‌های صنایع دفاعی ملی ترکیه در دو حوزه بومی‌سازی محصولات نظامی و تقویت قدرت و استراتژی پهپادی، قدرت سخت و رویکردهای تهاجمی این کشور از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ در خاورمیانه و شمال آفریقا به طرز چشمگیری افزایش یافته است.

۱- بومی‌سازی صنایع دفاع ملی و نمایش قدرت سخت ترکیه

قدرت سخت همواره خود را به شیوه‌ای بسیار عملی و عینی نشان می‌دهد. این نوع از قدرت به‌عنوان ظرفیت به کارگیری سیاست تهاجمی در جهت رسیدن به اهداف مورد نظر از طریق قدرت اقتصادی یا نیروی نظامی تعریف می‌شود. دولت‌ها در به کارگیری قدرت سخت برای رسیدن به اهداف مورد نظر، اقدامات یا تهدیدهای اجباری و یا به عبارتی اصطلاح هویج و چماق را به کار می‌برند. این تهدید اولین نشانه وجود قدرت سخت است. با این حال، فرض بر این است که هر کسی که تهدید را ایجاد می‌کند، قادر به اجرای آن نیز هست. از لحاظ تاریخی، قدرت سخت با معیارهایی مانند اندازه، جمعیت،

قلمرو، جغرافیا، منابع طبیعی، نیروی نظامی و قدرت اقتصادی سنجیده می‌شود که در این میان توانایی- های نظامی و تسلیحاتی نسبت به سایر موارد مذکور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد (نای، ۱۳۹۳: ۳۷).

اتخاذ رویکرد تهاجمی در سیاست خارجی ترکیه، گذار این کشور به مجموعه امنیتی خاورمیانه همگام با رشد و توسعه صنایع دفاعی ملی، عملیات‌های نظامی فرا مرزی و فرا منطقه‌ای دولت اردوغان، کمک تسلیحاتی و احداث پادگان‌های نظامی در کشورهای منطقه منا در لیبی و قطر از نمونه‌های عینی تجلی قدرت سخت ترکیه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا با اتکا به صنایع نظامی و تسلیحاتی بومی خود می‌باشد. مجموعه‌ای از تحولات امنیتی و تغییرات در توازن ژئوپلیتیک در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از جمله شروع بهار عربی در سال ۲۰۱۱، کودتای مصر در سال ۲۰۱۳، که منجر به سقوط محمد مرسی گردید، کودتای سال ۲۰۱۶ ترکیه، مبارزه با تروریسم داخلی و خارجی و شکل‌گیری دو بلوک عربستان - امارات و ایران - سوریه از جمله دلایل مهم دولت اردوغان در به کار گیری این نوع از قدرت به شمار می‌آیند. از جلوه‌های بارز نمایش قدرت سخت ترکیه، حضور نیروهای مسلح ترکیه در قطر و خلیج فارس می‌باشد. در سال ۲۰۱۷ هنگامی که بحران میان اعضای شورای همکاری خلیج فارس شدت یافت، ترکیه بر اساس توافق دفاعی سال ۲۰۱۴ با قطر، به سرعت نیروهای خود را در پایگاه نظامی طارق ابن زیاد در دوحه مستقر نمود. این واکنش پیامی آشکار به عربستان، امارات متحده عربی و دیگر کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس در جهت حمایت از دولت قطر بود که کاهش تنش و حضور نظامی مجدد ترکیه در خلیج فارس پس از گذشت حدود ۱۰۰ سال را در پی داشت. چنین موضعی از اهمیت ویژه قدرتمندی و منطقه‌گرایی فعال ترکیه حکایت دارد که هم‌زمان نیازمند گسترش پایگاه‌های نظامی این کشور بوده است. ارتش ترکیه علاوه بر عملیات‌های نظامی در شمال عراق و سوریه، به بهانه آموزش نظامی و مأموریت مستشاری، حضور نظامی گسترده‌ای نیز در سومالی، شمال قبرس، لیبی و پایگاه‌های آموزشی مختلف در سوریه و شمال عراق دارد (Bakir, 2021).

با توجه به اینکه توانایی نظامی، از جمله مهم‌ترین ابزار به کار گیری قدرت سخت می‌باشد، در همین راستا ترکیه ضمن دستیابی به پیشرفت‌های چشمگیر در صنعت دفاعی طی یک دهه گذشته، به‌ویژه پس از کودتای سال ۲۰۱۶ میلادی، ساختار ارتش، اقتصاد تسلیحاتی و نظام دیوان‌سالاری امنیتی خود را

مورد بازبینی قرار داده است و بی تردید امروزه دولت آنکارا یک قدرت نظامی جهانی محسوب می‌گردد. در شرایطی که جمهوری ترکیه پیش از این به‌ویژه در دهه ۹۰ میلادی به‌عنوان یک قدرت متوسط در مناسبات غرب و در منطقه خاورمیانه ارزیابی می‌شد و سیاست خارجی خود را با تکیه بر فرهنگ، تجارت و دیپلماسی به‌عنوان ابزارهای کارآمد قدرت نرم منطبق می‌نمود، پس از حاکمیت حزب عدالت و توسعه از ابتدای سال دو هزار میلادی روند تغییر و دگرگونی در میزان قدرت نظامی‌اش را با شتابی تحسین برانگیز آغاز نمود. ترکیه در حوزه ساخت تسلیحات پیشرفته بومی به‌ویژه در زمینه پهپادهای شناسایی و مسلح پس از ایالات متحده آمریکا، اسرائیل و چین از قدرتمندترین کشورهای جهان محسوب می‌گردد و در جایگاه چهارم قرار گرفته است، این در حالی است که آنکارا در سال‌های نخست قرن بیست و یکم، حدود هشتاد درصد از سخت افزارهای نظامی مورد نیاز خود را از طریق واردات تأمین می‌کرد، اما امروزه این میزان از واردات، تا بیست درصد کاهش یافته است. نباید فراموش کرد که جمهوری ترکیه در حال حاضر تبدیل به یکی از بزرگ‌ترین صادرکنندگان تسلیحات در جهان شده است (Ibid).

در ساختار سیاست امنیت ملی ترکیه، برای نیروهای مسلح این کشور که وظیفه‌شان دفاع از تمامیت ارضی ترکیه می‌باشد، ضرورت دارد که به وسیله تکنولوژی‌های پیشرفته صنایع دفاعی ملی و بومی به خوبی تجهیز شوند و تسلیحات و تجهیزات نظامی مدرن و لجستیکی در اختیارشان قرار بگیرد. صنعت تسلیحاتی ترکیه دارای پیشینه تاریخی قدرتمندی می‌باشد. در چارچوب این پیشینه، مواضع، سیاست‌های اتخاذ شده و حفظ یک رویکرد دفاعی راهبردی و نوین، از گذشته تا کنون ادامه داشته و هر چند در مواقعی نیز این تداوم دچار نوسان و با رکود همراه بوده است، اما با این همه، تاریخ صنایع دفاعی ترکیه شاهد پیشرفت‌ها و تلاش‌ها در همه سطوح فردی و گروهی بوده است (Demir, 2020). فعالیت‌های نظامی، سیاست‌های راهبردی و جسورانه ترکیه در خاورمیانه و شمال آفریقا در چند سال گذشته، بدون توانمندی‌های دفاعی و عدم برخورداری از تجهیزات نظامی پیشرفته بومی امکان‌پذیر نبوده است. ترکیه با هدف تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ و دستیابی به خودکامگی دفاعی و استقلال بیشتر در سیاست خارجی خود، به طور فزاینده‌ای بر روی توسعه صنایع تسلیحاتی داخلی خود سرمایه‌گذاری نموده است. این کشور در ۱۰ سال گذشته پیشرفت‌های چشمگیری در این حوزه داشته است

و از سومین واردکننده بزرگ تسلیحات، به چهاردهمین صادرکننده بزرگ تجهیزات نظامی در جهان تبدیل شده است. در سال ۲۰۱۸، موسسه تحقیقات صلح بین‌المللی استکهلم (سیپری) از ترکیه به‌عنوان یک «تولیدکننده نوظهور» با هدف تقویت قابلیت‌های تولید در حوزه‌های دریایی، هوایی، زمینی، فضایی، سایبری و جنگ الکترونیک (جنگال) نام برده است.

در تحلیل‌های اکثر کارشناسان صنایع دفاعی جهان در سال ۲۰۲۱، عملکرد ترکیه نشان می‌دهد که این کشور به دنبال به حداقل رساندن واردات تسلیحات غربی و به حداکثر رساندن خودکفایی در تولید سیستم‌های دفاعی داخلی بوده است. در یک دهه گذشته آنکارا بیش از هر زمان دیگری تولید محصولات نظامی را افزایش و وابستگی خود به واردات تسلیحات را کاهش داده و میزان کیفیت و تولید تجهیزات دفاعی بومی خود از ۲۴ درصد را در سال ۲۰۰۲ به بیش از ۷۰ درصد در سال ۲۰۲۱ افزایش داده است (SIPRI, 2021).

ترکیه از سال ۱۹۵۲ با پذیرش مکانیسم‌های سیاست دفاعی و امنیتی اروپا همراه با عضویت کامل در ناتو، به طور کامل وارد سیستم امنیتی غرب شد. از همان زمان، تعریف فرایندهای برنامه‌ریزی و ایجاد نیازهای دفاع جمعی تحت مدیریت و نظارت ناتو به طور اعم و ایالات متحده آمریکا به طور خاص انجام می‌شد. در چارچوب چنین وضعیتی، ایالات متحده آمریکا تقریباً تنها منبع برنامه‌ریزی و تهیه تجهیزات مورد نیاز نیروهای مسلح ترکیه بود و بازبینی دوباره این فرایند نیز تحت مدیریت و کنترل ایالات متحده آمریکا قرار داشت. در این راستا، نه تنها برنامه‌ریزی و تهیه تجهیزات لجستیک، بلکه فرایندهای نگهداری، تعمیر و نوسازی سامانه‌های دفاعی ترکیه نیز تحت کنترل و مدیریت ایالات متحده و ناتو انجام می‌شد. اما از دهه ۱۹۷۰ با توجه به اهمیت استقلال در حوزه دفاع ملی و سیاست‌های خارجی نوین، اقدامات زیربنایی قانونی و فنی در این زمینه انجام گردید. هر چند این اقدامات به دلایل مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی به نتیجه مطلوبی نرسید، اما در سال‌های بعد، ساختار استقلال دفاعی ترکیه بنیان نهاده شد (عظیمی، ۱۴۰۱).

تحولات بعد از عملیات صلح قبرس در سال ۱۹۷۴ از جمله مهم‌ترین نقاط عطف در تاریخ صنایع دفاعی ترکیه محسوب می‌گردد. در پی تهاجم نظامی ترکیه به قبرس، تحریم‌های غرب و ایالات متحده آمریکا، آنکارا تلاش کرد تا با تأسیس شرکت‌های صنایع نظامی گامی بلند در جهت خودکفایی و به اصطلاح ترکی سازی صنایع دفاعی خود بردارد (Ziylan, 2001). در حقیقت این وضعیت مبنایی برای تعیین سیاست‌های لازم در جهت صنایع تسلیحاتی نوین در ترکیه محسوب می‌شد. از جمله اقدامات

اولیه شرکت‌های نظامی تازه تأسیس در ترکیه، تولید محصولات نظامی تحت لیسانس بود. ساخت تفنگ‌های جی -۳ و جی -۴ با مجوز کشور آلمان، نمونه بارز سیاست‌های مذکور می‌باشد (Demir, ۲۰۲۰). پیش از اقدامات مذکور، از مهم‌ترین مراکز تولید تسلیحات ترکیه در دهه ۶۰ میلادی و تا قبل از مداخله نظامی ترکیه در قبرس، کمپانی اتوکار^۱ می‌باشد. این شرکت به منظور تولید تجهیزات نیروهای زمینی ترکیه از جمله ساخت تانک و خودروهای زرهی، در سال ۱۹۶۳ تأسیس گردید. در ادامه شرکت‌های مهم دیگری از جمله شرکت آسلسان^۲ نیز در سال ۱۹۷۶ با هدف تولید تجهیزات و قطعات الکترونیکی مورد نیاز نیروی زمینی ارتش ترکیه پا به عرصه رقابت گذاشت (Murat & Akca, 2020). پروژه‌های اجرایی صنایع دفاعی ترکیه طی ۴۰ سال گذشته، همواره در حال تحول بوده است. از دهه ۸۰ میلادی، ترکیه الگوهای جدید تولید را بر اساس ساخت محصولات تحت لیسانس، انتقال تکنولوژی محصول مشترک، طراحی اصلی، تحقیق و توسعه با توجه به نیازمندی‌های جدید، آغاز نموده است (Aslan, 2020: 7). در دهه ۸۰ میلادی آقای تورگوت اوزال^۳، نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور سابق ترکیه، اجرای طرح بومی‌سازی شرکت‌های ملی و محصولات تولیدی آنها از جمله شرکت صنایع هوافضای ترکیه، روکتسان^۴ که در اواخر دهه ۸۰ میلادی تأسیس شده بود را در دستور کار قرار داد (Tusas, ۲۰۱۹). پس از تحریم‌های ایالات متحده آمریکا و غرب به علت عملیات نظامی ترکیه در قبرس، مشخص گردید که بومی‌سازی صنایع دفاعی، تنها عامل تضمین‌کننده در جهت برآورده شدن نیازهای تسلیحاتی ترکیه محسوب می‌گردد. هر چند اقدامات اولیه ملی شدن صنایع مذکور، آنکارا را با مشکلات عدیده‌ای مواجه نمود. برای نمونه این امر باعث گردید تا ترکیه در فرایند تولید تانک در دهه ۹۰ میلادی نتواند موتورهای فوق پیشرفته آلمانی این نوع از تسلیحات را خریداری نماید. با این همه ترکیه تلاش نمود تا با استفاده از مهندسی معکوس، مراحل تحقیق و توسعه و نیم‌نگاهی به تکنولوژی‌های نظامی کشورهای شرقی و آسیایی از جمله کره جنوبی، تانک اصلی میدان نبرد ترکیه، آلتای^۵ را در سال ۲۰۱۸ تولید نماید (Gilsinan, 2019).

۱ Otokar

۲ Aselsan

۳ Turgut Özal

۴ Roketsan

۵ Altay

طی یک دهه گذشته، رویکردهای نوینی در عرصه سیاست‌های دفاعی و امنیتی ترکیه به وقوع پیوسته است و اصطلاح ترک‌سازی^۱ به فرایندی مهم در این صنعت مهم و راهبردی تبدیل شده است. از جمله اقدامات اساسی در این راستا اجرای پروژه‌های کلان نظامی، تحت نظارت و حمایت دولت و بر اساس اصل تولید در داخل و خودکفایی استراتژیک با تمرکز بر توانایی شرکت‌های پیشرو و دانش بنیان در صنایع دفاعی، مانند آسلسان، تای و روکتسان بوده است (Seren, 2018). اما با محدودیت‌هایی که آمریکا در ارتباط با فروش برخی از ابزارهای نظامی خود بر ترکیه اعمال کرده، حدود ۱ میلیارد دلار از صادرات نظامی ترکیه با مشکل مواجه شده است. برای نمونه، ترکیه یک قرارداد صادرات تجهیزات نظامی با پاکستان به ارزش ۱/۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ را به امضا رسانده بود که با توجه به این محدودیت‌ها امکان اجرایی شدن آن فراهم نشده است. علاوه بر آمریکا، شماری از کشورهای اتحادیه اروپا نیز در کنار کانادا محدودیت‌هایی را در ارتباط با فروش تسلیحات به ترکیه اعمال کرده‌اند. برای نمونه، محدودیت‌هایی که آلمان در این ارتباط وضع کرده است، باعث گردید که ترکیه نتواند تعهد خود برای فروش تانک به قطر آن هم به ارزش حدود ۱/۴ میلیارد دلار را عملی کند (Gurini, 2020). با توجه به دلایل اشاره شده دولت اردوغان در صدد است تا با بومی‌سازی حداکثری تجهیزات نظامی پیشرفته با رویکرد نگاه به شرق و اتخاذ سیاست‌های مناسب در حوزه صادرات تسلیحات از جمله کیفیت برتر و قیمت کمتر نسبت به تجهیزات دفاعی مشابه ساخت اسرائیل، آمریکا، چین و روسیه و فروش این تسلیحات به کشورهای حوزه منابه‌ویژه دولت‌های عربی حاشیه خلیج فارس تا حد امکان درآمدهای ارزی ترکیه را افزایش داده و با تحریم‌های غرب مقابله نماید.

بر اساس گزارش‌های موجود از جمله بیانیه وزارت خارجه ایالات متحده آمریکا، تحریم‌های جدید این کشور علیه ترکیه عمدتاً متوجه صنایع دفاعی این کشور و مطابق با بخش ۲۳۱ قانون مقابله با دشمنان آمریکا از طریق تحریم‌ها به دلیل خرید آگاهانه تسلیحات توسط ترکیه، از شرکت روسوبورن اکسپورت^۲ نهاد اصلی صادرکننده تجهیزات نظامی روسیه، می‌باشد. تحریم‌های جدید شامل ممنوعیت صدور مجوز برای صادرات محصولات دفاعی پیشرفته شرکت‌های نظامی ایالات متحده به ترکیه و محدود کردن ویزا و مسدود کردن دارایی‌های پروفیسور اسماعیل دمیر، رئیس صنایع دفاعی ترکیه و تحریم سایر اشخاص و نیروهای وابسته به این نهاد است. در مورد دلایل این تحریم‌ها نیز بیانیه وزارت

۱- Turkification

۲- Rosoboronexport

خارجه آمریکا عنوان می‌دارد که مهم‌ترین علل وضع تحریم‌های جدید ایالات متحده آمریکا آن است که آمریکا بارها در بالاترین سطوح و در موارد متعدد به ترکیه تذکر داده بود که خرید تجهیزات نظامی روسیه از سوی ترکیه و به‌ویژه سامانه اس-۴۰۰ امنیت نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا را تهدید می‌کند و علاوه بر این، بودجه قابل توجهی را نیز برای صنایع دفاعی روسیه به ارمغان می‌آورد (صفری، ۱۳۹۹).

ترکیه در سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ با توجه به سیاست خارجی و عملکرد اقتصادی خود به طرز قابل توجهی بر روی صنایع دفاع ملی متمرکز گردید. توسعه فرهنگ دفاعی کارآمد در ساختار صنایع نظامی ترکیه، تغییر مدل‌های عرضه، استفاده از نخبگان دانشگاهی، اقدامات رقابتی در بازارهای جهانی و انعطاف‌پذیری در تخصیص بودجه از مهم‌ترین اقدامات دولت بوده است. در ادامه فرایند تحول و پیشرفت حوزه‌های دفاعی دولت اردوغان، در دسامبر سال ۲۰۱۷، معاونت صنایع دفاعی ترکیه (اس.اس.ام)؛^۱ به سازمان صنایع دفاعی ریاست‌جمهوری (اس.اس.بی) تغییر نام داد که با فرمان اجرایی شماره ۶۹۶ تحت عنوان «دستور اجرایی تنظیم مقررات در شرایط اضطراری»، به تصویب رسید (Ozulu, 2021: 216-240).

در ادامه تحولات اخیر در حوزه صنایع دفاعی، ترکیه در اواخر سال ۲۰۱۸ میلادی بسته پیشنهادی و جدیدی در اجلاس صنایع دفاعی به میزبانی رئیس‌جمهور اردوغان را ارائه نمود. محور اصلی این نشست عمق فناوری دفاعی و تأثیر آن بر اساس قدرت جهانی ترکیه بود. این اجلاس نقطه عطف مهمی در تاریخ صنایع دفاعی ترکیه محسوب می‌گردد. حضور کارشناسان و نخبگان نیروهای مسلح ترکیه شامل متخصصان نیروهای زمینی، هوایی، دریایی، سایبری، فضایی، تبادل نظر پیرامون مسائل مالی، منابع انسانی، فناوری، نوسازی و شاخص‌های تولید از نکات مهم و قابل توجه این گردهمایی می‌باشد. در نخستین روز این اجلاس، بیش از ۲۰۰۰ کارشناس داخلی و خارجی از بیش از ۵۰۰ دانشگاه و نهاد علمی به همراه رؤسا و معاونین شرکت‌های نظامی بین‌المللی حضور داشتند. در روز دوم این نشست نیز بیشتر بر روی جوانان مستعد و دانشجویان نخبه متمرکز گردید. در حقیقت، اجلاس صنایع دفاع ملی ترکیه در سال ۲۰۱۸، نشان دهنده گذار ترکیه از دوران انزوای سیاست نظامی و تسلیحاتی می‌باشد (Demir, 2020).

^۱ The Undersecretariat of the Defense Industry (SSM)

^۲ Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB)

۱-۱- مهم‌ترین تسلیحات و پروژه‌های دفاعی پیشرفته و بومی ترکیه

تانک آلتای: اولین تانک بومی ترک‌ها و تانک اصلی میدان نبرد نیروهای مسلح ترکیه محسوب می‌گردد. آلتای، محصول شرکت‌های اتوکار و بی.ام.سی ترکیه می‌باشد که آخرین نمونه آن در سال ۲۰۲۱ با همکاری کره جنوبی تولید شده است. وزارت دفاع ترکیه بودجه‌ای یک میلیارد دلاری به توسعه تانک آلتای اختصاص داده است. این تانک پیشرفته ۶۵ تن وزن و دارای چهار خدمه می‌باشد. آلتای دارای سرعتی معادل ۷۰ کیلومتر بر ساعت و برد ۵۰۰ کیلومتر با سوخت داخلی و موتور ۱۵۰۰ اسب بخار است و مانند تانک‌های مدرن غربی دارای زره کامپوزیتی نسل جدید و پیشرفته ماژولار می‌باشد که در شرکت نظامی روکتسان توسعه یافته است. این تانک دارای زره واکنش دهنده، سیستم هشدار دهنده اپتیکی، سامانه تسلیحاتی مسلسل کنترل از راه دور بر روی برجک، سیستم اپتیکی دید در شب، سپر دفاعی ۳۶۰ درجه و تجهیزات لیزری پیشرفته می‌باشد. حضور شرکت صنایع دفاعی و ساخت تجهیزات الکترونیکی آلسان ترکیه در این پروژه، نشانگر همکاری‌های داخلی برای دستیابی به هدفی مشترک است. این شرکت در راستای طراحی و تولید سیستم کنترل آتش، فرماندهی و همچنین کنترل اطلاعات برای تانک آلتای نقش مؤثری داشته است. این تانک به احترام ژنرال فاهرتین آلتای، که نقش مهمی در به پایان رساندن جنگ استقلال ترکیه داشت، نام‌گذاری گردید (BMC, 2021).

بالگرد تهاجمی آتاک: پروژه ساخت بالگرد آتاک در راستای تامین نیازهای نیروهای مسلح ترکیه انجام شد. این بالگرد، پروژه مشترک سازمان صنایع دفاعی ترکیه و شرکت صنایع هوایی و فضایی ترکیه (توساش) می‌باشد. این محصول پیشرفته نظامی که در آن از فناوری‌های بومی، در سطح گسترده استفاده شده، دارای قابلیت حمل بار به میزان قابل توجه، مقاومت در شرایط نامساعد طبیعی و جنگ الکترونیک بوده و مجهز به سیستم‌های تسلیحاتی و دارای قدرت مانور پذیری بالا می‌باشد. این بالگرد پیشرفته که جزو بالگردهای دسته سنگین ده تنی محسوب می‌گردد، با دو موتور توربوشفت توانایی حمل بیش از ۱۲۰۰ کیلوگرم بار مفید و پرواز در ارتفاع بالا را دارد. حمل راکت‌های نسل جدید مجهز به سیستم موشک‌های هوا به هوا دور برد و قدرت مانور پذیری بالا از دیگر ویژگی‌های این بالگرد تهاجمی پیشرفته می‌باشد (Turkish Defense News, 2021).

کشتی جاسوسی تی سی جی: با قراردادی که در ۳۰ دسامبر ۲۰۱۶ میان ریاست جمهوری ترکیه، ریاست صنایع دفاعی ترکیه (اس.اس.بی) و شرکت دفاعی اس.تی.ام منعقد گردید، پروژه ساخت

نخستین کشتی جاسوسی و اطلاعاتی ترکیه آغاز گردید. پس از اتمام مراحل ساخت در کارخانه کشتی - سازی نیروی دریایی استانبول، این کشتی آزمایشی و آموزشی در سال ۲۰۱۹ به آب انداخته شد. کشتی جاسوسی تی سی جی به منظور استفاده در نیروی دریایی ارتش ترکیه و در ادامه در جهت انجام مأموریت‌های مهم جنگ الکترونیک (جنگال) سازمان اطلاعات و امنیت ملی ترکیه برنامه‌ریزی شده است که با استفاده از آلیاژهای مخصوص و تکنولوژی‌های پیشرفته می‌تواند به مدت ۴۵ روز بدون وقفه در شرایط سخت آب و هوایی و دریایی در آب‌های بین‌المللی حرکت کند. این کشتی که اولین کشتی اطلاعاتی در ترکیه می‌باشد، با طول کلی ۹۹,۵ متر، حداکثر عرض ۱۴,۴ متر، ظرفیت ۲۴۰۰ تن جا به جایی و برخورداری از سکوی لازم برای یک هلیکوپتر ۱۰ تنی و همچنین با بهره‌گیری از تکنولوژی پیشرفته هوش مصنوعی و قابلیت‌های پنهانی پیشرفته در جنگ الکترونیکی، اکتشاف و شناسایی در پیشبرد اهداف سازمان اطلاعات و امنیت ترکیه (میت) نقش به‌سزایی داشته است (Turkish Defense News, 2022).

ناو آبی - خاکی آنادولو: یک ناو آبی - خاکی است که برای نیروی دریایی ترکیه ساخته شده است. این کشتی جنگی در کلاس ناو هواپیمابر سبک قرار می‌گیرد و پروژه ساخت آن در سال ۲۰۱۶ آغاز و در سال ۲۰۲۰ به نیروی دریایی ترکیه تحویل گردید. این ناو هواپیمابر حدود ۲۶ هزار تن وزن، ۲۳۲ متر طول، ۵۸ متر ارتفاع و تا ۱۷ هزار کیلومتر توانایی عملیاتی دارد. نکته قابل توجه در خصوص این ناو طراحی آن بر مبنای ناو «خوان کارلوس» اسپانیا است (Naval Technology, 2021).

این کشتی جنگی بنا به درخواست نیروهای مسلح ترکیه با نگاهی استراتژیک به مفهوم عمق راهبردی و حضوری فعال در دریای مدیترانه و آب‌های آزاد، ساخته شده است. تا بتواند در فواصل دور و مأموریت‌های برون مرزی، کارایی نیروهای مسلح ترکیه را افزایش داده و پشتیبانی لجستیکی از این نیروها را فراهم آورد. با ساخت این ناو که توانایی پشتیبانی از پهپاد را نیز دارد کشور ترکیه پس از آمریکا به دومین کشوری تبدیل شده است که دارای چنین قابلیت می‌باشد، اگرچه این ناو پیشرفته برای کاربری هواپیماهای اف-۳۵ امریکایی به کار گرفته شده بود، اما با توجه به اجرایی نشدن وعده آمریکا در تحویل هواپیماهای اف-۳۵ به ترکیه، این محصول نظامی پیشرفته به منظور به کار گیری هواپیماهای بدون سرنشین و بالگرد و گسترش توان عملیاتی ارتش ترکیه در حوزه دریایی تولید گردید. دیگر آنکه بر خلاف سوریه، ارتش ترکیه در لیبی نمی‌تواند به راحتی از ظرفیت نیروی هوایی خود بهره‌برد. پایگاه‌های نظامی ترکیه در لیبی به دلیل مشکلات امنیتی و آسیب‌پذیری بالا، قابلیت ترکیه در اجرای

قدرت هوایی را کاهش داده‌اند. از این رو برای ترکیه طراحی و تولید ناو هواپیمابری که بتواند ظرفیت اجرای عملیات نظامی در شمال آفریقا و مناطقی دورتر از مرزهای ترکیه را فراهم کند امری ضروری است. ناو آنادالو در حالی که می‌تواند ظرفیت عملیاتی ترکیه را در غرب آسیا و شمال آفریقا افزایش دهد، تلاشی نمادین برای ارسال این پیام می‌باشد که ترکیه به دنبال کشف راه‌های جدیدی است که بتواند قدرت خود را در منطقه گسترش دهد (حسن پور، ۱۳۹۸).

تعداد پروژه‌های تسلیحاتی اجرا شده توسط سازمان صنایع دفاع ملی ترکیه بین سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۲۱ تقریباً به میزان ۱۰ برابر افزایش یافته است و تولید محصولات نظامی جدید و بومی با تکیه بر اصل خودکفایی، از قبیل هواپیماهای بدون سرنشین، انواع تانک، بالگردهای تهاجمی چند منظوره، موشک-های ضد تانک، سامانه‌های دفاع موشکی، زیردریایی و ناوشکن‌های پیشرفته و تولید سامانه‌های زمینی و دریایی بدون سرنشین، حاکی از بومی شدن صنایع نظامی این کشور و کاهش وابستگی به منابع خارجی می‌باشد. همچنین همکاری و مشارکت شرکت‌های نظامی ترکیه موجب شده تا این کمپانی‌ها در میان ۱۰۰ شرکت دفاعی برتر جهان جایگاه مناسبی را برای خود به دست بیاورند. به نظر می‌رسد دستاوردهای صنایع دفاعی ترکیه، آنقدر مهم و چشمگیر بوده که توانسته است به آن سوی مرزهای این کشور نیز انتقال یابد و هم‌زمان هزینه‌ها و درآمدهای تسلیحاتی دولت اردوغان را به میزان قابل توجهی افزایش دهد و این کشور را از یک واردکننده تجهیزات نظامی به یک کشور صادرکننده محصولات دفاعی پیشرفته، تبدیل نماید.

با وجود موارد ذکر شده، نباید این مسئله را نادیده گرفت که در زمان تشدید مسابقه تسلیحاتی میان دو کشور، هزینه‌های دفاعی مازاد، می‌تواند منجر به مشکلات گوناگونی گردد و درست عکس آن چیزی که به آن اشاره شد عمل نماید. در حقیقت زمانی که دولت‌ها، بخش عمده‌ای از منابع اقتصادی‌شان را به دلیل افزایش قدرت و رقابت تسلیحاتی بدون در نظر گرفتن راهکارهای مناسب در جهت افزایش درآمدهای ملی، به مسائل نظامی و دفاعی اختصاص می‌دهند، این اقدام می‌تواند افزایش تورم، بیکاری و کاهش نرخ رشد اقتصادی کشورها را به دنبال داشته باشد (Şimşek, 2016: 11). از سوی دیگر، تحریم‌های غرب و به عبارتی عدم تمایل ناتو در جهت تأمین سیستم‌های تسلیحاتی پیشرفته، تأثیر مثبتی بر ارتقا و توسعه صنایع دفاعی ترکیه داشته و این کشور را به اتخاذ رویکردهای داخلی و بومی سوق داده است. این خودکفایی در صنایع نظامی، یکی از مهم‌ترین عوامل در افزایش قدرت سخت

ترکیه محسوب می‌گردد و در ادامه سعی شده تا به یکی از دلایل مهم امنیتی که نقش مهمی در بومی‌سازی صنایع تسلیحاتی ترکیه داشته است، بپردازیم.

۱-۲- حزب کارگران کردستان (پ.ک.ک) و ضرورت برخورداری از سامانه‌های دفاعی

بومی

از مهم‌ترین دلایل امنیتی که موجب تحول در صنایع دفاعی ترکیه شده است، تهدیدات به وجود آمده از سوی گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی مانند دولت اسلامی عراق و شام (داعش) و حزب کارگران کردستان (پ.ک.ک) می‌باشد که با توجه به پیشینه تاریخی پ.ک.ک و اهمیت بیشتر آن برای امنیت ملی ترکیه نسبت به سایر گروه‌های تروریستی منطقه، مبارزه علیه این گروه، در رأس برنامه‌های نیروهای مسلح ترکیه (تاف) قرار گرفته است. دولت ترکیه در زمینه مبارزه با حزب کارگران کردستان هیچ‌گونه حمایت سیاسی یا نظامی از سوی متحدان خود (ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا) را دریافت نکرده است و با توجه به اینکه از دهه ۸۰ میلادی بیش از ۴۰۰۰۰ کشته از طرفین درگیر تا به امروز بر جای مانده است، این گروه در زمره مهم‌ترین گروه تروریستی که امنیت ترکیه را تهدید می‌نماید در نظر گرفته می‌شود (Marcus, 2007: 75-84).

با توجه به اهمیت تهدید امنیت ملی ترکیه از سوی پ.ک.ک و به منظور جلوگیری از اقدامات نظامی و خشی کردن شیوه‌های جنگ نامنظم از سوی این گروه، بی‌شک برخورداری از تسلیحات و تکنولوژی‌های دفاعی بومی و پیشرفته امری اجتناب‌ناپذیر است. از جمله مهم‌ترین راهکارهای مقابله با پ.ک.ک در عرصه نظامی، به کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین، هلیکوپترهای تهاجمی پیشرفته، موشک‌های هوشمند و توپخانه‌های نقطه‌زن می‌باشد. در این میان، به کارگیری پهپادهای مسلح و اکتشافی، نیروهای مسلح ترکیه (تاف) را قادر ساخته تا موقعیت اعضای این گروه را تا حد زیادی بدون استفاده از نیروی انسانی شناسایی نموده و مواضع آنها را مورد هدف قرار دهند. در نتیجه وزارت دفاع ترکیه بیشتر تلاش کرده تا تسلیحات مذکور را بومی‌سازی نماید و همزمان با این پیشرفت‌ها در زمینه مقابله با تروریسم به خودکفایی برسد (Yenisafak, 2018).

کامبود تجهیزات نظامی پیشرفته و نقطه‌زن با قدرت تخریب بالا، در دهه ۹۰ میلادی باعث گردید تا به نیروهای ارتش ترکیه تلفات زیادی وارد گردد. اما در سال‌های اخیر دولت آنکارا تلاش کرده است تا

با به کار گیری تسلیحات داخلی پیشرفته و سامانه‌های بدون سرنشین مانند پهادهای بیرق‌دار تی بی ۲ تا حد امکان از نیروی انسانی کمتری استفاده نماید که این امر با موفقیت‌های چشمگیری همراه بوده است (Kasapoglu & Kirdemir, 2021).

در اوایل سال ۲۰۱۴ ترکیه، ساخت موشک‌هایی با برد ۳۰۰ کیلومتر را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پروژه‌های دفاعی خود در زمینه تولید و بومی‌سازی موشک‌های بالستیک با موفقیت به ثمر رساند و از سال ۲۰۱۷ به بعد اقدام به فروش و صادرات موشک‌های بالستیک نمود. نیروهای مسلح ترکیه در سال ۲۰۱۹ با استفاده از همین موشک‌های بومی و پیشرفته با نام‌های خان و برا-۱ مواضع حزب کارگران کردستان عراق (پ.ک.ک) را مورد هدف قرار داد (رضایی، ۱۴۰۱: ۵).

کاهش تلفات نیروهای مسلح ترکیه و تحمیل خسارت سنگین به پ.ک.ک و دیگر گروه‌های تروریستی از جمله داعش و همچنین زمین‌گیر کردن نیروهای مسلح سوریه در عملیات‌های نظامی از جمله عملیات شاخه زیتون^۲ در عفرین در سال ۲۰۱۸، عملیات سپر فرات^۳ و عملیات سپر بهار^۴ از مهم‌ترین دستاوردهای بومی‌سازی و خودکفایی صنایع تسلیحاتی ترکیه محسوب می‌گردند.

۲- تحول و تقویت قدرت پهپادی

هوایماهای بدون سرنشین (پهپاد)، به‌سرعت و به طرز نگران‌کننده‌ای، در حال تبدیل شدن به سلاحی منتخب برای بسیاری از دولت‌ها و حتی بازیگران غیر دولتی می‌باشند. هزینه تولید پهپاد نسبتاً ارزان و مقرون به صرفه است و همواره ثابت شده که کاربرد آن در عملیات‌های تهاجمی و تدافعی بسیار مؤثر است. ترکیه از عملکرد قابل توجه پهپادهای بومی خود در عرصه‌های عملیاتی، از سوریه و لیبی گرفته تا قفقاز جنوبی، بهره می‌برد و به دنبال افزایش تعداد پهپادهایی است که به سایر کشورها می‌فروشد (Coşkun, 2022).

ترکیه در بسیاری از موارد با صادرات هوایماهای بدون سرنشین و مداخله در بحران‌ها و درگیری‌های فرا مرزی در صدد است تا حضور قدرتمند خود در منطقه منا را تقویت نماید و این فرایند را حتی در دوران پسا جنگ و پسا درگیری‌های منطقه‌ای به منظور تثبیت نفوذ سیاسی و نظامی ادامه می‌دهد (Gosselin, 2021).

۱ Baykar Bayraktar TB2

۲ Operation Olive Branch

۳ Operation Euphrates Shield

۴ Operation Spring Shield

تا اوایل دهه ۲۰۰۰، ترکیه برای برخورداری از هواپیماهای بدون سرنشین به کشور اسرائیل چشم دوخته بود و مشتری اصلی این کشور در خرید پهپاد هرون-۱^۱ محسوب می‌شد. در حقیقت، پس از اینکه ترکیه خرید هواپیماهای بدون سرنشین اسرائیلی را به دلایل سیاسی متوقف نمود و از خرید هواپیماهای بدون سرنشین ام‌کیو-۱^۲ پراداتور^۲ ساخت ایالات متحده منع شد، صنعت هواپیماهای بدون سرنشین بومی ترکیه ظهور کرد. فرایند طراحی، ساخت و تولید پهپاد بیرقدار تی بی ۲، سامانه‌ای که به یکی از بزرگ‌ترین موفقیت‌های حوزه نظامی ترکیه تبدیل شده است، دارای فراز و نشیب خاصی می‌باشد. شرکت دفاعی بیرقدار ماشین، تأمین کننده اصلی پهپاد برای نیروهای مسلح ترکیه و دیگر نهادهای امنیتی ترکیه می‌باشد. فعالیت‌های سلجوق بیرقدار داماد آقای اردوغان در حوزه‌های پهپادی، سامانه‌های الکترونیکی هوانوردی، الگوریتم جستجو، توسعه سامانه نهفته و دیگر تجهیزات الکترونیکی وی را به یک قهرمان ملی تبدیل کرده است. پهپاد بیرقدار تی بی ۲ با تأمین مالی معاونت صنایع دفاعی و وزارت دفاع ترکیه به‌عنوان پیشرفته‌ترین پهپاد نیروهای مسلح ترکیه در نظر گرفته می‌شود (حسینی، ۱۴۰۰).

توسعه پهپادهای بیرقدار تی بی ۲ با ممنوعیت صادرات هواپیماهای بدون سرنشین مسلح (پهپاد رزمی) به ترکیه توسط ایالات متحده به دلیل نگرانی در مورد استفاده علیه گروه تروریستی پ.ک.ک در داخل و خارج ترکیه، شدت گرفت. از سوی دیگر درخواست ترکیه از ناتو در جهت تقویت نیروی پهپادی ترکیه همواره بی‌جواب مانده است. علاوه بر آن، پاسخ غرب در زمینه درخواست سیستم‌های دفاع موشکی مانند پاتریوت از سوی دولت آنکارا نیز همواره با مخالفت شدید آمریکا و متحدان غربی‌اش مواجه بوده است (Gilsinan, 2019). بی‌شک این پهپاد، یک از پیشرفته‌ترین هواپیماهای بدون سرنشین در جهان محسوب می‌گردد که توانسته است بر فراز برخی از کارآمدترین سامانه‌های پدافندی روسی در سوریه، لیبی و قره‌باغ پرواز کرده و آنها را مورد هدف قرار دهد و با توجه به ویژگی‌های پیشرفته الکترونیکی و ماهواره‌ای می‌تواند در شناسایی اهداف مورد نظر سازمان اطلاعات و امنیت ملی ترکیه (میت)^۳ و نابودی تروریست‌های منطقه نیز مورد استفاده قرار بگیرد.

ترکیه همچنین شاهد توسعه پهپادهای دیگری نیز بوده است پهپاد آنکا اس^۴ یک پهپاد جنگ الکترونیک (جنگال) و اطلاعاتی است که به سفارش سازمان اطلاعات ملی ترکیه توسعه یافته است. این هواپیمای

۱ IAI Heron (Machatz-1)

۲ RQ-1 / MQ-1 Predator

۳ Milli İstihbarat Teşkilatı (MIT)

۴ Anka-S

بدون سرنشین به سیستم‌های هوشمند جنگ الکترونیک مجهز است. پهپادهای مذکور در سایه قابلیت کنترل از طریق ماهواره، قادر به پرواز در ورای خط دید در هر گونه شرایط آب و هوایی در شبانه روز می‌باشند. پهپاد آنکا در مدل اس (سری یک)، از هدایت ماهواره‌ای استفاده کرده و در کنار بحث محموله‌های شناسایی ترکیبی از مهمات بومی مخصوصا بمب‌های میناتوری بهره می‌برد. این پرنده بدون سرنشین توسط صنایع هوافضای ترکیه ساخته شده است و در تامین امنیت مرزی و مبارزه با تروریست نقش موثری ایفا می‌کند (Kurunç, 2022).

مزایای عملیاتی حاصل از در اختیار داشتن سامانه‌های بدون سرنشین ساخت داخل به وضوح در درگیری‌ها و مناقشات منطقه‌ای اخیر نشان داده شده است. بالاترین نهاد صنایع دفاعی ترکیه، اس.اس.بی نیز با انتشار سند استراتژیک سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲ که به سامانه‌های تسلیحاتی خودکار به‌عنوان انقلاب سوم در میدان‌های نبرد پس از باروت و سلاح‌های هسته‌ای اشاره می‌کند، بیان می‌کند که ترکیه باید قابلیت‌های سامانه‌های هوایی بدون سرنشین ملی را بیشتر تقویت کند. تحلیل تجربه ترکیه در استفاده از پهپادهای مسلح در درگیری‌های اخیر و عملیات‌های فرامرزی ترکیه در شمال عراق، سوریه و لیبی نشان می‌دهد که چرا و چگونه این فناوری به چنین جایگاه ویژه‌ای در سیاست‌های خارجی و نظامی آنکارا دست یافته است (حسینی، ۱۴۰۰).

ترکیه با بهره‌گیری گسترده از پهپادهای بومی و پیشرفته خود توانست معادلات نظامی در لیبی را تغییر دهد و مانع از سقوط دولت متحد خود در طرابلس شود. ترکیه بدون استفاده از هواپیماهای جنگنده گران قیمت و هلیکوپترهای تهاجمی موفق گردید ارتش ژنرال خلیفه حفتر را که مورد حمایت امارات، مصر و مزدوران گروه واگنر بود را شکست داده و به عقب براند. در سوریه، پهپادهای ترکیه توانستند تلفات سنگینی بر ارتش سوریه وارد نمایند و مانع از سقوط ادلب شوند. پهپادهای صادراتی ترکیه به آذربایجان و اتیوپی هم نقشی کلیدی در جنگ دوم قره‌باغ و جنگ تیگرای ایفا نمودند. باکو شکستی سخت بر ایروان وارد کرد و دولت اتیوپی نیز توانست نیروهای آزادی‌بخش تیگرای را از تصرف پایتخت خود باز دارد (پرتو، ۱۴۰۱: ۷-۶).

در حال حاضر پهپادهای بیرق‌دار تی.بی.۲ ستون فقرات عملیات هوایی ترکیه را تشکیل می‌دهند. علاوه بر کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در اروپا نیز کشورهای لهستان، اوکراین و آلبانی در صف مشتریان پهپادهای ترکیه قرار دارند. مطابق برآوردها، دست‌کم ۹ پایگاه پهپادی در ترکیه وجود دارد. پایگاه‌های اصلی پهپادی ترکیه در جنوب شرقی این کشور در امتداد مرز سوریه و در سواحل اژه و

مدیترانه واقع شده‌اند. در پی حذف ترکیه از پروژه اف-۳۵ توسط ایالات متحده، آنکارا طراحی و ساخت پهپادهای نسل جدید بیرق‌دار تی.بی.۳ را با هدف به کارگیری در ناوهای هواپیمابر نیز در دستور کار خود قرار داده است (پیرمحمدی، ۱۴۰۰). به اعتقاد اسماعیل دمیر، رئیس سازمان صنایع دفاعی ترکیه پروژه‌های بزرگ نظامی این کشور همچنان ادامه دارد و پهپادهایی که قادر به پرتاب موشک‌های هوا به هوا هستند، در دست تولید بوده و تولید هواپیماهای جنگنده پیشرفته نیز تا سال ۲۰۲۳ اجرایی خواهد شد. علاوه بر پهپادهای فعلی، پهپادهای بزرگ‌تری که قادر به حمل مهمات سنگین‌تر بوده و از توانایی پرتاب و حمل بیشتر موشک‌های فوق پیشرفته هدایت لیزری برخوردارند، نیز به زودی به نیروهای مسلح ترکیه تحویل می‌گردد (فاضل، ۱۴۰۱).

۳- ابعاد آماری و شاخص‌های اقتصادی صنایع دفاع ملی ترکیه

اگر میزان هزینه‌ای که ترکیه در صنایع نظامی صرف نموده است را در نظر بگیریم، این هزینه در نیمه دوم دهه گذشته میلادی روند افزایشی داشته است. ترکیه در سال ۲۰۲۱ در حوزه دفاعی با اختصاص بودجه ۱۸٫۲ میلیارد دلاری، معادل ۲ درصد تولید ناخالص ملی، در رده چهاردهم جهان قرار گرفته است (SIPRI, 2021).

ارزش کل صادرات صنایع دفاعی و هوانوردی ترکیه در سال ۲۰۲۱ برای اولین بار به رقم ۳ میلیارد و ۲۲۴ میلیون و ۷۸۶ هزار دلار رسید. این برای اولین بار بود که ارزش صادرات سالانه صنایع دفاعی و هوانوردی ترکیه از مرز ۳ میلیارد دلار عبور می‌کرد. شماری از شرکت‌های فعال در تولید تجهیزات نظامی، دفاعی و هوانوردی ترکیه طی سال ۲۰۲۱ موفق شدند برای نخستین بار تولیدات خود را به خارج از کشور صادر کنند (خبرگزاری آنا، ۲۰۲۱).

آمریکا با واردات یک میلیارد و ۱۲۷ میلیون و ۸۶۱ هزار دلاری بزرگ‌ترین مشتری تولیدات صنایع دفاعی و هوانوردی ترکیه در سال گذشته بوده است. آذربایجان با ۲۰۲ میلیون و ۲۲۱ هزار دلار، قطر با ۱۸۰ میلیون و ۵۲۶ هزار دلار، امارات متحده عربی با ۱۶۱ میلیون و ۵۲۰ هزار دلار و مراکش با ۱۵۹ میلیون و ۶۶۷ هزار دلار نیز در رده‌های بعدی خریداران تولیدات بخش دفاعی و هوانوردی ترکیه در سال ۲۰۲۱ بودند (میدل ایست نیوز، ۲۰۲۲).

پروژه‌های ویژه دفاعی ترکیه که در سال ۲۰۰۲ با بودجه ۵ میلیارد دلاری انجام شده بود در حالی که در سال ۲۰۲۱ با مبلغی بالغ بر ۱۸ میلیارد دلار اجرایی گردید و پیش‌بینی می‌گردد با توجه به پروژه‌هایی که هنوز در مرحله مناقصه هستند، این رقم به زودی به بیش از ۳۰ میلیارد دلار برسد که نشان دهنده

اهمیت این حوزه برای دولت‌مردان حزب عدالت و توسعه و شخص رجب طیب اردوغان می‌باشد (Demir, 2021).

میزان هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش توسعه و تحقیق صنایع دفاع ملی ترکیه نیز طی ۲۰ سال گذشته از ۵۰ میلیون دلار به رقم ۱/۵ میلیارد دلار رسیده است (Demir, 2021). همچنین ارزش کل صادرات صنایع دفاع هوایی و هوانوردی ترکیه در سال ۲۰۲۱ برای اولین بار به رقم ۳ میلیارد و ۲۲۴ میلیون و ۷۸۶ هزار دلار رسیده است (SIPRI, 2021). اسماعیل دمیر، رئیس سازمان صنایع دفاعی ترکیه، نهادی وابسته به ریاست جمهوری این کشور، به طور رسمی اعلام کرده است که ترکیه به صد کشور جهان سلاح صادر می‌کند و درآمدش از صادرات تسلیحات، سالانه در حدود ۳,۵ میلیارد دلار می‌باشد (خبرگزاری آناتولی، ۲۰۲۱).

نتیجه

تجلی قدرت سخت در عرصه روابط بین‌الملل نیازمند برخورداری از صنایع نظامی پیشرفته و اقتصادی پویا می‌باشد. ترکیه در یک دهه اخیر، همواره قدرتی مهم در منطقه خاورمیانه بوده است. در یک ارزیابی کلی، ترکیه تلاش کرده است تا با سرمایه‌گذاری فراوان در حوزه صنایع نظامی داخلی، از میزان واردات خود بکاهد و با افزایش صادرات تسلیحات، بومی‌سازی صنایع دفاع ملی و تقویت قدرت پهپادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص‌های تقویت صنایع دفاع ملی، قدرت سخت خود را افزایش دهد. این فرایند به‌عنوان ابزاری مناسب در جهت تهاجمی شدن سیاست خارجی این کشور محسوب می‌گردد. رویکرد مذکور در کنار شاخص‌هایی چون اهمیت دادن به نقش شرکت‌های دفاعی خصوصی و دولتی، اتخاذ سیاست‌های مناسب دولت اردوغان در صادرات و شناساندن پهپادهای ترکیه و نوسازی صنایع نظامی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در افزایش قدرت سخت دولت آنکارا در خاورمیانه و شمال آفریقا و اثبات فرضیه این پژوهش می‌باشند.

کاربرد تسلیحات پیشرفته بومی در انجام موفقیت آمیز سه عملیات سپر فرات، شاخه زیتون و سپر بهار نمونه‌ای بارز از عملیات‌های نظامی موفق ترکیه در منطقه می‌باشد. این در حالی است که پیش از این، جمهوری ترکیه به‌عنوان یک قدرت متوسط در محور غرب و خاورمیانه محسوب می‌شد، اما پس از حاکمیت حزب عدالت و توسعه از ابتدای سال دو هزار میلادی، ترکیه روند تغییر و دگرگونی در میزان توانایی و به کارگیری قدرت نظامی‌اش را با شتابی تحسین برانگیز آغاز کرد. در حقیقت اردوغان با سبک رهبری اقتدارگرایانه، رویکردی چندوجهی و واقع‌گرایانه، منابع قدرت، اهداف و منافع ملی را

در سیاست‌های خارجی و دفاعی ترکیه ترکیب کرده است. تحول مهم در سیاست خارجی ترکیه در سال‌های اخیر، تمرکز وافر بر امنیت ملی و تثبیت جایگاه ترکیه به‌عنوان قدرت منطقه‌ای بوده است که در ابتدا با لحنی قاطع در دیپلماسی و سپس با به کارگیری ابزارهای امنیتی و نظامی پیگیری شده است. ترکیه با اتخاذ سیاست خارجی تهاجمی و نمایش قدرت سخت در خاورمیانه به‌ویژه در سوریه، عراق و شمال آفریقا اهداف متعددی را پیگیری کرده است و با به کنترل در آوردن مسئله کردی در مناطق همجوار سوریه و عراق و همچنین کاهش آسیب داخلی از ناحیه مطالبه کردی در صدد است تا به ثبات هژمونیک در این حوزه برسد. سیاست‌های تهاجمی ترکیه در سوریه به شکلی از معمای امنیتی در مناطق پیرامونی ترسیم می‌گردد که هدف آتی آن ایجاد منطقه امن در مرز با سوریه و سپس عراق و مهار بحران در شرایط آنارشیک حاکم بر این مناطق بوده است.

سیاست‌های یک دهه گذشته ترکیه جای هیچ‌گونه تردیدی نسبت به تداوم سیاست تهاجمی این کشور در منطقه و سودای بازگرداندن عظمت و شکوه امپراطوری عثمانی که از اذهان دولت‌مردان ترکیه می‌گذرد، باقی نمی‌گذارد. در نهایت، به رغم موفقیت‌های منطقه‌ای ترکیه در به کارگیری و استفاده مستقیم از قدرت سخت از سال ۲۰۱۱ و نقطه عطف این رویکرد یعنی کودتای سال ۲۰۱۶، باید این نکته را همواره در نظر داشت که هیچ تضمینی برای اتکای روزافزون و بدون چالش دولت اردوغان به قدرت سخت در آینده وجود ندارد و از سوی دیگر، بومی‌سازی صنایع دفاعی، افزایش صادرات تسلیحاتی و افزایش قدرت پهپادی به‌عنوان مهم‌ترین ابزارهای تحقق قدرت نظامی ترکیه نیازمند اقتصاد قوی و پویاست و چنانچه مقامات آنکارا در مواجهه با چالش‌های اقتصادی و غلبه بر آن توفیقی پیدا نکنند، یقیناً در بهره‌گیری و به کارگیری این امکانات در راستای سیاست خارجی تهاجمی و دفاعی خود با چالشی جدی روبه‌رو خواهند شد. در پیش گرفتن رویکردهای سیاست خارجی گذشته در کنار برقراری توازن میان قدرت سخت و قدرت نرم در راستای بهره‌گیری از عناصر مهم آن همچون دیپلماسی، فرهنگ و تجارت توسط مقامات دولت اردوغان می‌تواند گامی مهم در خدمت منافع ملی ترکیه و تحقق ثبات منطقه‌ای تلقی گردد.

فهرست منابع

منابع فارسی

- ۱- پرتو، امین (۱۴۰۱)، «انقلاب پهپادی و دگردیسی ماهیت نبرد و صف‌بندی‌ها در خاورمیانه فردا»، فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه، دوره ۱۱۰، شماره ۴، زمستان، صص ۶-۷.

- ۲- پیرمحمدی، سعید (۱۴۰۰)، «تلاشی برای کسب برتری در منازعات جدید منطقه‌ای: رقابت پهپادی ترکیه و اسرائیل»، دیپلماسی ایرانی، قابل دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2003977>
- ۳- حسن پور، فرزاد (۱۳۹۹)، «تاثیر پروژه ناو هواپیمابر ترکیه بر قدرت نظامی»، موسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، قابل دسترسی در: <https://tisri.org/ar/?id=6cfb08u2>
- ۴- حسینی، سید حامد (۱۴۰۰)، «جاه‌طلبی ترکیه در مسیر قدرت پهپادی»، مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، قابل دسترسی در: <https://www.cmess.ir/Page/View/2021-12-11/4940>
- ۵- خبرگزاری آنتولی (۲۰۲۱)، «رکورد صادرات صنایع دفاعی ترکیه شکسته شد»، قابل دسترسی در: <https://www.aa.com.tr/fa/2464197/>
- ۶- رضایی، مسعود (۱۴۰۱)، «درک برنامه موشکی ترکیه»، فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه، دوره ۱۱۰، شماره ۴، زمستان، ص ۵.
- ۷- صفری، عسگر (۱۳۹۹)، «تحریم صنایع دفاعی ترکیه: تحریم‌های جدید ایالات متحده علیه صنایع دفاعی ترکیه/ پیامدهای داخلی و بین‌المللی»، پژوهشکده تحقیقات راهبردی، قابل دسترسی در: <https://csr.ir/fa/news/1247>
- ۸- عظیمی، فرشاد (۱۴۰۰)، «نگاهی به تحول قدرت دفاعی ترکیه: رقیب پهپادی دیروز، رقیب موشکی امروز»، دیپلماسی ایرانی، قابل دسترسی در: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/2010580>
- ۹- فاضل، محمود (۱۴۰۰)، «چگونه ترکیه در لیگ صنایع دفاعی قرار گرفت؟»، روزنامه دنیای اقتصاد، قابل دسترسی در: <https://donya-e-eqtesad.com/A7-5/3755921>
- ۱۰- میدل ایست نیوز (۲۰۲۲)، «مروری بر خیزش ترکیه از واردات به صادرات تجهیزات نظامی»، قابل دسترسی در: <https://mdeast.news/2022/12/28/>
- ۱۱- نای، جوزف (۱۳۹۳)، آینده قدرت، ترجمه محمد حیدری و آرش فرزاد، تهران: فرزاد روز.

منابع غیرفارسی

- ۱- Aslan (2021), Türkiye: Bölgesel Yükselen Oyuncu, p. 7.
- ۲- Bakir, Ali (2021), Mapping the Rise of Türkiye's Hard Power, available at: <https://newlinesinstitute.org/Turkiye/mapping-the-rise-of-Turkiyes-hard-power>
- ۳- Bakir, Ali (2021), Mapping the Rise of Türkiye's Hard Power, Part 2: Domestic Industry, available at: <https://newlinesinstitute.org/uncategorized/mapping-the-rise-of-Turkiyes-hard-power-part-2-domestic-industry>
- ۴- BMC (2021), Tank and new generation vehicles, available at: <https://www.bmc.com.tr/en/defense-industry/altay>
- ۵- Çelik, Ersin (2018), Türkiye uses 75 pct domestic ammo, weapons in Operation Olive Branch, available at: <https://www.yenisafak.com/en/world/Turkiye-uses-75-pct-domestic-ammo-weapons-in-operation-olive-branch-3023134>
- ۶- Coşkun, Alper (2022), Strengthening Turkish Policy on Drone Exports, available at: <https://carnegieendowment.org/2022/01/18/strengthening-turkish-policy-on-drone-exports-pub-86183>
- ۷- Demir, Ismail (2020), Transformation of the Turkish Defense Industry: The Story and Rationale of the Great Rise, Insight Türkiye, available at:

- <https://www.insightTurkiye.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise>
- ۸- Edebalı, Murat & Akca Enes, Yavuz (2020), Turkiye's National Defense Industry: Origins, Transformation, and Achievements. TRT WORLD research center, available at: <https://researchcentre.trtworld.com/discussion-papers/Turkiyes-national-defence-industry-origins-transformation-and-achievements>
 - ۹- Ferhat, GurinI (2020), Turkiye's Unpromising Defense Industry (report No.82936). Carnegie Endowment International Peace, available at: <https://carnegieendowment.org/sada/82936>
 - ۱۰- Gilsinan, K (2019), Turkiye and NATO troubled Relationship. Theatlantic, available at: <https://www.theatlantic.com/politics>
 - ۱۱- <https://www.theatlantic.com/politics> archive/2019/10/Turkiye-and-nato-troubled-relationship/599890
 - ۱۲- <https://www.turkishdefencenews.com/t129-atak-multirole-combat-helicopter/>
 - ۱۳- Kasapoğlu, C., & Kırdemir, B (2018), The Rising Drone Power: Turkiye on The Eve of Its Military Breakthrough, available at <https://edam.org.tr/en/the-rising-drone-power-Turkiye-on-the-eve-of-its-military-breakthrough>
 - ۱۴- Kurunç, Kamer (2022), Turkish Intelligence Thrives with National Defence Products, available at: <https://pdf.defence.pk/threads/turkish-intelligence-thrives-with-national-defence-products.733853/>
 - ۱۵- Kurunç, Kamer (2022), TurkishDefenceNews.Turkish Intelligence Thrives with National Defence Products, available at: <https://www.turkishdefencenews.com/turkish-intelligence-thrives-with-national-defence-products>
 - ۱۶- Marcus, A (2007), Turkiye's PKK: Rise, Fall, Rise Again? World Policy Journal, 24(1), 75-84.
 - ۱۷- Naval Technology (2021), TCG Anadolu Multipurpose Amphibious Assault Ship, available at: <https://www.naval-technology.com/projects/tcg-anadolu-multipurpose-amphibious-assault-ship/>
 - ۱۸- Ozlu, Husnu (2021), The Foundation and Development of Turkiye's Defense Industry in the Context of National Security Strategy. Journal of Perceptions, 26(2), 216-240.
 - ۱۹- Seren, M (2018), Defense Industry: From Ottoman Period to Today, available at: <http://m5dergi.com/en/2018/05-defense-industry-from-ottoman-period-to-today>
 - ۲۰- Şimşek, Muammer (1989), Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii, SAGEM, 1, 11-12.
 - ۲۱- SIPRI (2021), Measuring Turkish Military Expenditure, National reports: Turkiye, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), available at: <https://www.sipri.org/databases/national-reports/Turkiye>
 - ۲۲- Turkish Defense News (2021), Turkish Intelligence Thrives with National Defence Products, available at: <https://www.turkishdefencenews.com/turkish-intelligence-thrives-with-national-defence-products/>
 - ۲۳- Turkish Defense News (2022), T129 ATAK Multirole Combat Helicopter, available at: <https://www.turkishdefencenews.com/t129-atak-multirole-combat-helicopter/>
 - ۲۴- TUSAS (2019), Available at: <https://www.tusas.com.tr/en/corporate/about-us> and <http://www.roketsan.com.tr/en/hakkimizda>
 - ۲۵- Ziyilan, A (2001), Türkiye'de Savunma Sanayi Tarihiçesi. Ulusal Strateji Dergisi.